

at de store landboreformers hovedmand i landbrugsbibliografien kun står som forfatter til den bekendte tale til arvefæstebønder på Frederiksborg og Kronborg amter 1788. Det er »propagandalitteraturen«, der tæller, og den samler sig især om generalprokurator O. L. Bangs »Afhandling om Bondestanden i Danmark« (der iøvrigt indgår i den store landbokommissions forhandlinger) og hans efterfølger Chr. Colbjørnsens »betragtninger« i anledning af de jyske proprietærers klage 1790; stridsskrifterne under proprietærfejden optager 4 sider i bibliografien. Enkelte ældre værker ville ligeledes med fordel kunne opløses i hovedafsnit. Det gælder f. eks. Arent Berntsens »Danmarks og Norgis fructbar Herlighed«, der i det mindste burde forsynes med kortfattede oplysninger om 2. og 3. binds landbohistoriske indhold. Det er udmærket med de knappe orienteringer i skarp parentes, men der er for få af dem.

Som landbrugsbibliografien viser, har landhusholdningsselskabet (af 1769) æren for en betydelig del af den landbrugslitteratur, der fremkom efter den tid. Men ved hjælp af sagregistret i det nye værk kan man f. eks. finde frem til diskussionen om hedeopdyrkning o. 1760, meddelelser om roefrøavl og »Anslag paa en fordeelagtig Tærsk-Maskine« ved samme tid. Tillæg til de Aalborgske Jydske Efterretninger belærer i 1775 sine læsere om, »Hvorledes man kan lade udruge Æg formedelst en Lampe«. Den slags fornøjelige småglimt viser de landbrugstekniske problemers ælde, som ville fremtræde endnu tydeligere, hvis det havde været overkommeligt at henvise til emner, der behandles sammenhængende i større afhandlinger.

F. Skrubbeltrang.

Theodor Links bog *Flensburgs Überseehandel von 1755 bis 1807*. (Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins Band 38, Neumünster 1959, 350 sider) bebudes at være det første af to, der skal skildre den flensborgske handels historie fra 1755 til ca. 1860, og hvis endelige mål skal være at belyse denne handels betydning for Flensborgs stillingtagen i den nationale kamp i det 19. århundrede. Emnets omfang har foranlediget forf. til at dele værket i to dele, hvoraf den første nu foreliggende del dækker den florissante handelsperiode.

Den indledes med en særdeles grundig redegørelse for Flensborgs handel før 1750, hvori forf. udvikler, hvorledes den voksede op som handel med omegnen, især med korn og andre landbrugsvarer, og udvidede sig til sejlads mellem Danmark, hertugdømmerne og Nordtyskland, studehandel mod syd og handel og fiskeri

på de nordlige have og kyster. Navnlig det 16. århundrede var en stortid, der først blev overgået i den sidste del af det 18. århundrede. Det 17. århundredes krige og — efter forf.s mening — også regeringens favorisering af København gav den nemlig alvorlige tilbageslag. Men fra 1740'erne var der atter fremgang at spore, først i byens fragtfart, idet den danske kommerceforordning af 1742 var til skade for dens handel.

Dog, umiddelbart efter ophævelsen af Det vestindiske Handelskompagni i København vovede en kreds af byens handelsmænd i 1755 at danne et konsortium i handelen på Vestindien, der nu stod åben for alle. Det stod under ledelse af borgmester Johann Gerhard Feddersen og fik under de følgende års gunstige konjunkturer en blid medvind. Adskillige skibe sattes ind i farten, og 1762 vovede det endog at grundlægge et sukkerraffinaderi, det første i den række, der efterhånden oprettedes i byen. Selv om dette konsortium inden dets opløsning i 1770 kun nåede at sende 11 ladninger til Vestindien og få 9 tilbage — til en værdi af 266.950 rd. — fik dets virksomhed en overordentlig indgribende betydning også for byens øvrige erhverv. S sammensætningen af de ud- og hjemsendte varer var stort set den samme som i de skibe, der udsendtes fra kongeriget, men Flensborg havde en særlig fordel i de udmærkede landbrugsvarer, byen kunne hente i sit opland.

1773 vovede man igen at udsende skibe til Vestindien. Forf. påviser udmærket, hvordan den i hele perioden til 1807 meget svingende lovgivning om farten på Vestindien påvirkede byens handel, og hvordan man søgte at opnå de bedst mulige resultater under de skiftende forordninger. Det var i hovedsagen samme kreds af købmænd som i første omgang, der havde genoptaget farten, men under den amerikanske frihedskrigs højkonjunkturer kom flere og flere med, både købmænd og kaptajner, idet partrederiet blev den dominerende driftsform. Fra 1781 vovede man at sende skibe til andre dele af Vestindien end de danske. Også for denne periode belyser forf. indgående, hvordan vestindienfarten indvirkede på de øvrige erhverv, således naturligvis først og fremmest på sukkerraffinaderierne, men også på skibsbyggeriet, brændevinsbrænderiet og den almindelige handel.

Krisen 1783, der ramte København så hårdt, fik ikke så voldsomme virkninger i Flensborg, hvilket forf. forklarer med, at byen havde en solid køberkreds og ikke drev så megen spekulationshandel som København og Altona. Men dens handel på Vestindien tog dog mærkbart af, og 1789—91 var den helt nede på eet skib pr. år. — Heller ikke de første år i den nye krigsperiode

bragte en væsentlig fremgang. Først fra 1798 steg tallet af udsendte skibe til Vestindien, og farten fik en ny glansperiode, der dog ikke var helt så strålende som den foregående. Med patriotisk stolthed konstaterer forf. dog, at Flensborgs handel i de sidste år for 1807 steg mere end Kobenhavns og andre byers, men giver retfærdigvis den forklaring, at København havde investeret store pengemidler i handel på Ostindien og Nordamerika. Også med hensyn til sukkerraffinaderiernes produktion blev Flensborg kun overgået af hovedstaden.

Bogen slutter med et omfangsrigt tillæg om mønt, mål og vægt, skibstyper, sukkerfabrikation og en række statistiske bilag.

Den giver således ikke blot en skildring af det lovede emne, den transatlantiske handel, men tillige værdifulde oplysninger om byens øvrige erhverv. Dens skildringer af de almindelige økonomiske forudsætninger og navnlig en skildring af merkantilismen, som er indføjet, kan virke unødigt brede, men er formentlig medtaget af hensyn til den læserkreds, der skal modtage bogen. Forf. har lagt et overordentligt stort arbejde i fremdragning af både utrykte kilder og litteratur. Han har med stort udbytte gennemgået arkiverne i Flensborg og Slesvig og har bl. a. haft det held, som københavnske historikere må misunde ham, at have fundet en del regnskaber fra private firmaer, der giver et udmærket materiale til belysning af handelens betydning for borgerskabet. Også Rigsarkivet er benyttet. I denne forbindelse må anmelderen dog indvende, at forf. lægger mere vægt på de mange tal, han har fremdraget i Kommercekollegiet og General-toldkammeret, end de er værd, og at han ikke tager de nødvendige forbehold, som tidens mangelfulde toldstatistik gør det bydende nødvendigt at tage. — Af den citerede litteratur fremgår det tydeligt — som bemærket i forordet — at bogens udarbejdelse er afsluttet for adskillige år siden. Det havde været nyttigt, om nogle siden da udkomne danske værker var medtaget i fremstillingen.

Når dette er sagt, må det erkendes, at bogen er overordentlig værdifuld, ikke blot som skildring af Flensborgs handel, men for den danske læser en nyttig oplysning om, hvordan en stor og vågen provinsby fulgte med i udviklingen. Den er desuden så grundig og redelig, at man må håbe, det vil lykkes forf. at gøre anden del færdig inden for længe.

Aa. Rasch.

En adelig jordebog opregner efter sit formål oftest kun godsets fæsteafgifter i monoton rækkefølge. Kun undtagelsesvis sker det, at denne begrænsning overskrides f. eks. ved løbende notitser